

יוני 1967: מלחים מכל העולם שעוגנים עם אוניותיהם בים סוף נאלצים להישאר שם שמונה שנים בגלל חסימת התעלה
• הם מקימים את 'הצי הצהוב', מנהלים מדינה קטנה משלהם, ונאלצים לשמוע בכלי הקשר שעל האונייה את השיר 'ירושלים של זהב' ללא הפסקה

אפריל 2017: האמנים הפולניים קז'ישטוף גוטפרנסקי וראדק שלאגה עורכים בעיר אירועי מחווה ל'צי הצהוב': ביצועים חדשים ומהפכניים לשיר 'ירושלים של זהב', אמנות חזותית ותחרות קריוקי • ולקינוח מכינים את הוודקה שהמלחים הכינו בעצמם, לפני יותר מ-40 שנה

✘ אשר קשר ✘ צילום: אוהד צויגנברג

של פתיית זהב כדי להרגיש את ההקבלה שלנו בין ירושלים של זהב לצהוב של הצי הצהוב."

ים יבשה

הספינה הבריטית מלמפוס היתה בדרכה מעדן בתימן בחזרה לנמל ליברפול, כאשר באוויר העכור פוליטית של המזרח התיכון החל לרחף חוסר הבהירות בנוגע לעתיד הת-עלה. רב החובל החליט לקיים הצבעה דמוקרטית בקרב מלחיו אם לקחת סיכון ולחצות את התעלה או לקחת את הנתב ההיסטורי הארוך סביב כף התקווה הטובה בדרומה של אפריקה. הימאים בחרו בדרך הקצרה, ולאחר מסע חסר אירועים בים האדום הם הצטרפו לשירה של 15 ספינות אחרות שניסו כמובן להגיע לים התיכון.

ג'ון יוז היה חשמלאי על ה'מלמפוס' שביצע מספר תיקוני חשמל בראש תורן הספינה, כשראה חיילים מצרים לאורך גדות התעלה מכוונים אליו את אקדחיהם. זמן קצר לאחר ירידתו המהירה מן התורן החלה ההפצצה הישראלית. כמו עמיתו, גרהם מק'מורין, הוא לא ישכח לעולם את המטוסים הישראלים שהשתמשו באוניות כמו כיסוי, כאשר חצו את התעלה בגובה תרני הספינות כדי להפציץ את בסיס חיל האוויר המצרי. פיטר פלאק היה על האספניור - ספינה שנסעה הביתה עם מטען של צעצועי פלסטיק לרשת בתי הכל בו האמריקאית וולוורת', כאשר ראה מטוסים ישראלים פורצים לעבר מצרים מתוך השמש העולה. החדשות שהגיעו לספינות בהמשך היום בישרו כי התעלה נחסמה בידי ספינה שקועה בקצה אחד ובמחסום בטון בצד השני. "כדורים תועים טסו בכל מקום ורק טות טסו רק מעל החלק העליון של הספינה", מספר בזיכרונותיו גרהם מק'מורין, מהגרס רביעי ב'מלמפוס', "אבל הלחימה התמתנה אט אט. כשהיום נמשך הוחלט 'להחשיך' את הספינה

לצו אם כן לעגון בחלקה הרחב ביותר של תעלת סואץ, באגם המר הגדול, והן נותרו שם במשך שמונה שנים עד פתיחת התעלה."

ולמה הן נקראו 'הצי הצהוב'?"
 "כי אחרי זמן מה הרוח המדברית כיסתה אותן בחולות המדבר שסביבן. פגשתי לא מזמן בחר-רה ישראלית שסיפרה לי שאביה היה טייס ונהג לראות את 'הצי הצהוב' מלמעלה כשטס בסיני."
 אז איך השיר 'ירושלים של זהב' קשור לזה?
 "במשך כמה שנים לאחר המלחמה ישראל שיבשה למצרים את תרני תחנות הרדיו, ומה שהימאים על ספינות הספינות יכלו לשמוע היה רק השיר 'ירושלים של זהב', שבו השתמשו לשיבוש השידורים. התסכול שלהם היה גדול במיוחד ביולי 1968, שנה לאחר שהיו כבר תקרי עים בתעלה, משום שהם רצו לשמוע את התרי צאות מאולימפיאדת מקסיקו וכל מה ששמעו היה השיר ירושלים של זהב."

אז זה היה ההמנון שלהם?
 "ממש לא. קשה לי להאמין שאחרי מאות האונות לשיר הם יכלו להתייחס אליו כאל המי-נון", גוטפרנסקי צוחק בפולנית. "ההמנון של 'התאחדות האגם המר הגדול' היה השיר 'צור ללת צהובה' של הביטלס, שהם נהגו לשיר בזמן ששתו וודקה כל צוותי הספינות יחד."

וודקה?
 "בהחלט. ל'התאחדות האגם המר הגדול' היה גם אלכוהול שימאי הספינות הפולניות זיקקו בעצמם", מעדכן גו-טפרנסקי, "אז בהתאם למסורת וכבוד לאותם מלחים אני וראדק ניצור את הוודקה שהימאים מהצי הצהוב נהגו לזקק מגרניום בשמונה השנים שחיו שם על הספינות. הוודקה מגרניום היתה כל כך מפורסמת בכל האזור עד שהיו לקוחות אפילו מחוץ לאגם המר, כמו ריי פלומטים זרים ממצרים שהגיעו לקנות מהם את המשקה."

ולמה גרניום?
 "כי זה מה שהיה בסביבתם הקרובה - צמח הגרניום. בערב הפתיחה אנו נגיש אותו עם תוספת

ההפתעה הבלתי צפויה בעליל בלראות שני אמנים פולנים צעירים מסתובבים בשכונת תלפיות בירושלים ושרים לעצמם ולסביבתם הקרובה את 'ירושלים של זהב' של נעמי שמר מתעממת רק כשמגלים מדוע הגיעו השניים לעיר.

כי אז, את ההפתעה הראשונה מחליפה כלימה קלה על כך שמעולם לא ירעת שלאחר מלחמת ששת הימים הוקמה בגבולה הדרומי של מדינת ישראל קונפדרציה בינלאומית של אזרחים ממספר מדינות, שהתקראה 'התאחדות האגם המר הגדול' או 'הצי הצהוב', וניהלה חיי קוממיות מאולצים במשך כשמונה שנים, ולמעשה הפכה לאומה עצמאית קטנה וקצרת ימים שכללה וודקה משלה, אולימפיאדה אחת ואפילו שירות בולאי רשמי.

"הסיפור על 'התאחדות האגם המר הגדול' פשוט לא ייאמן, ולא חשבתי שכל כך הרבה אנשים לא מכירים אותו, במיוחד כשהגעתי הנה לפני כש-לושה שבועות", אומר האמן הפולני קז'ישטוף גוטפרנסקי (35), שיחד עם שותפו ראדק שלאגה (32) פתח השבוע בסדנאות האמנים בירושלים את המיצב הייחודי שלהם: 'ירושלים של זהב' נגד 'הצי הצהוב' - פרויקט אמנותי/ היסטורי/ פו-ליטי מרתק שישלב ביצועים חדשים ומהפכניים לשיר 'ירושלים של זהב', אמנות חזותית, תחרות קריוקי מגבשת, ואפילו וודקה פולנית שהופקה מגרניום תמים.

וודקה מגרניום

"הכל התחיל ב-5 ביוני 1967 בעת שפרי-צו הקרבות במלחמת ששת הימים בין ישראל למצרים", מספר גוטפרנסקי, "15 אוניות משא משמונה מדינות נעו בשיירה צפונה דרך תעלת סואץ לכיוון הים התיכון. אבל עם פרוץ הקרבות נחסמו לתנועה שני פתחי התעלה. בתום ימי לחימה התברר כי התעלה תהיה חסומה זמן רב, היות שהוטבעו אוניות בשני קצותיה כדי לחסום כל אפשרות של כניסה לאזור. 15 האוניות נא-

שולי נתן | צילום: שאול גולן

"במשך כמה שנים ישראל שיבשה למצרים את תרני תחנות הרדיו, ופה שהימאים יכלו לשמוע היה רק השיר 'ירושלים של זהב', שבו השתמשו לשיבוש השידורים. תסכול הימאים היה גדול במיוחד ביולי 1968, משום שרצו לשמוע את התוצאות מאולימפיאדת מקסיקו וכל מה שהם שמעו היה השיר הזה"

המלחים המקורקעים. משחקים כדורגל ומתעמלים באולימפיאדה צילומים: קפטן בריאן מקמונט

האמנים
גוטפרונסקי
ושלאגה. "מצא
חן בעינינו
הרעיון לבוא
לישראל"

נתקענו כן

נתקענו בך

למשך הלילה.

הלחימה נמשכה עד 11 ביוני. בעקבות ההכרזה על הפסקת אש בין מצרים לישׁ ראל הפכו כלי השיט התקועים למעורב-בים באופן ישיר באירועים, כאשר סייעו להעביר את האזרחים והחיילים המצרים הפצועים והצמאים לקצה הדרומי של האגם המר, לאחר שאולצו לעזוב מאחורי ריהם את כלי הנשק שלהם. הפעולה הזו של צוותי הספינות גרמה להערכה רבה כלפיהם במצרים.

'התאחדות האגם המר הגדול'

כארבעה חודשים לאחר שהיה ברור ש-15 הספינות לא עומדות לעזוב את האגם המר בקרוב נפגשו רבי החובלים וצוותי כל הספינות בחודש אוקטובר 1967 על סיפונה של ה'מלמפוס' וייס-דו את 'התאחדות האגם המר הגדול' (באנגלית: Great Bitter Lake Association) ובראשי תיבות - GBLA), במטרה לארגן את התמיכה ההדרית באוניות הלכודות.

"אנחנו חיים כאן כאחים בים", ניסח זאת מלח אמריקאי. "אנחנו לא יודעים שום אזרחות, לא מזרחית או מער-בית, לא גושים, לא פוליטיקה". מרתק לגלות שאותו מלח אמריקאי היה על סיפונה של ספינה שנשא עמה נשק לכוחות האמריקאים הלוחמים בדרום וייטנאם, בעוד על ספינה בולגרית שהטילה עוגן סמוך אליה היה נשק שני-שלח לווייטקונג בצפון וייטנאם שנל-חם בכוחות האמריקאים. התקופה היתה שיאה של המלחמה הקרה. ייתכן שה-ספינות הגיעו משני צדי מסך הברזל, אך כפי שציין בן ויטאקר, אוצר ההיס-טוריה וההיסטוריה הימית, הוא לא מנע מהם ליצור 'או"ם' משלהם, שכל מי שביקר בספינות היה זכאי להיות חבר בו, ונכללו בו יותר מאלף חברים, ובהם פקידים קונסולריים, עיתונאים, סרטים, צוותים ממדינות שונות וכמה חברי פרלמנט בריטיים.

האוניות הטילו עוגן באגם הגדול, אגם מים מלוחים המשתרע על שטח של כ-150 קמ"ר. ושם הם ישבו, עד שהמצרים סיימו את המצור ב-5 ביוני 1975. אגב, לא כל אזרחי הקונפדרציה החדשה נותרו שם כל השנים. הצוותים היו עסוקים בניצוע עבודות תחזוקה בעיקר על ארבע ספינות מבריטי-ניה, שתיים ממערב גרמניה, ארה"ב, שוודיה ופולין, ואחת מצרפת, בולגריה וצ'כוסלובקיה. הצוותים שלהן התאספו על אחת הספינות הבריטיות כדי לשחק כדורגל, הסרטים הוקרנו על הספינה הבולגרית, שירותי כנסייה נוסדו על אחת המערב גרמניות, והמלחים ניצלו את הבריכה על האוניות השוודיות.

באוקטובר 1968 נערכה 'אולימפיאדת האגם המר', במקביל לאולימפיאדה במקסיקו סיטי שאת תוצאותיה לא זכו לשמוע על סיפון הספינות, כאמור. צוותים משמונה מדינות התחרו ב-14 דיסציפלינות, ובהן דיג, שיט, קפיצה אקרובטית וכדורגל. מדליות שהוענקו נוצרו בעבודת יד. המשחקים עצמם היו הצלחה גדולה וזכו לכיסוי של העי-תונות העולמית והטלוויזיה. הפולנים זכו בארבע מדליות זהב, ארבע מדליות כסף וארבע מדליות ארד. השוודים זכו בארבע מדליות זהב ובשתי מדליות ארד. וימאי מערב גרמניה השיגו שלוש

משחזרים את הכנת הוודקה גרניים

'ליהתאחדות האגם המר הגדול' היה גם אלכוהול שימאי הספינות אז בהתאם למסורת וכבוד לאותם מלחים נייצר את הוודקה שהימאים פ'הצי הצהוב' נהגו לזקק מגרניים בשמונה השנים שחי עם על הספינות"

זהב, חמש כסף ושלוש ארד.

אבל אין ספק כי גאוות 'התאחדות האגם המר הגדול' היא על כך שבמהלך השנים ארגנו צוותי האוניות שירות דואר, עם בולים שאותם עיצבו בעצמם וגם חותמות, שהפכו במרוצת השנים לפריטי אספנות מבוקשים בעולם. כמה מהבולים שצוירו ביד הראו נשרים, שחפים וציפורים דמיוניות. הם מסמ-לים את הרצון לחופש ולבריחה, שניהם בלתי ניתנים להשגה עד אפריל 1975. באביב 1975 נפתחה תעלת סואץ מחדש לתנועת ספינות, וכ-24 במאי 1975 הגיעו הספינות Münsterland ו-Nordwind לנמל המבורג, שם הן התקבלו בתשואות על ידי קהל של כ-30 אלף איש. על פי דיווחים מאותה עת היו אלה הספינות היחידות מתוך הקבוצה אשר עזבו את תעלת סואץ בכוח מנועיהן. בכניסתה לנמל המבורג השלימה האונייה Münsterland הפ-לגה מאוסטרליה אשר נמשכה שמונה שנים, שלושה חודשים וחמישה ימים.

ירושלים של זהב

גם הזמרת שולי נתן לא ידעה על עלילותיו של השיר שפרסם אותה בכל רחבי העולם ממש לא הרחק מכאן על גדות תעלת סואץ - ב'התאחדות האגם המר הגדול'. "ממש לא שמעתי על הסיפור הזה", אומרת נתן, שחגגה 70 לפני מספר שבועות, בהתרגשות. "הכרתי סיפורים אחרים על פליטים שעברו את הגבול לירדן עם התקליט אבל לא את הסיפור הזה".

תגיעי לערב הפתיחה? עומדים לבצע שם כמה גרסאות של השיר

ירושלים של זהב - כפו שלא היכרתם פעולם

ברוח התערוכה שאותה פתחו ביום שני בסדנאות אמנים בירושלים, שלושה מבין המוזיקאים המשתתפים באירוע מספרים איך הם עומדים לבצע את נכס צאן הברזל של המוזיקה הישראלית: 'ירושלים של זהב'. רמז: כל קשר בין הביצוע של שולי נתן למה שתשמעו מהם הוא מקרי בלבד.

הצל'נית ראלי מרגלית למשל חזרה על ביי-צוע שעשתה בהלוויה של אדם שביקש כי השיר יוגן בעת שייטמן באדמתה הקדושה של העיר. "אי אפשר לשכוח דבר כזה", היא אומרת. "זה היה בור נורא עמוק אז עד שה-כניסו אותו וכיסו אותו הייתי חייבת לבצע גירסה מאוד ארוכה של השיר על הצ'לו, ואני זוכרת שניסיתי להתאים את הקצב למעדרים של הקברנים שחפרו וכיסו בחול את הקבר הטרי".

הסקסופוניסט אלעד גלרט, שמגן בהרכ-בים כמו 'קטמון צ'ר' ו'הודנא אורקסטרה', אומר שהוא שמח מאוד לאתגר את עצמו בהתנסות מוזיקלית כמו לבצע מחדש את 'ירושלים של זהב'. "אני ביצעתי את השיר על סקסופון הבריטון שלי ולשלב קונספטים של סאונד שאני עובד עליהם כרגע", הוא מסביר. "זה היה חזק מבחינת הווליום, מעט פרוע ומאולתר אבל גם קצבי ומאתגר".

המוזיקאית בת ה-18 עמית בויום, שלמדה בבית הספר למדעים ולאמנויות בירושלים ונמצאת כרגע בשירות לאומי בכאר שבע עם ילדים בעלי מוגבלויות, הוציאה את אלבומה הראשון לפני כשנה. היא אומרת שהחיבור שלה לירושלים כל כך חזק וכל כך רחני וזה מה שהיא ניסתה להעביר בקטע שניגנה. "התכונן שלי הוא לעשות סוג של קטע אינסטרומנטלי, ניסיוני, אלקטרוני", היא מספרת. "זה היה מאוד אווירתי, משהו בסגנון אמביאנט או דרים פופ בסגנון קוקטו טווינס".

אשר קשר

פפה ובשם

היום שבו כלום לא קרה הוא תערוכה שתוצג במקביל ל'ירושלים של זהב' נגד 'הצי הצהוב'. התערוכה מבוססת על שי-תוף פעולה בין האמנית הפולנית מגרלנה פרנצ'ק לאמנית הישראלית יעל פרנק. לאחר שהאמניות גילו שהן חולקות שם משפחה דומה ותחומי עניין משותפים, הן שיתפו פעולה בתערוכה שהוצגה בגלריה הלאומית זכטה בפולין לפני כשנתיים. עכשיו הן שוב עובדות יחד ובוחנות בר-פלקסיביות תהליכי דיאלוג בין אמניות הרחוקות זו מזו פיזית ואולי אף תרבותית, מתבוננות על האפשרות של 'יצירה משו-תפת ועל הסדקים הנוצרים בדרך.

התערוכה, שמוצגת בגלריה של סדנאות האמנים ירושלים, כוללת בין השאר ציורים משותפים ואובייקטים פיסיוליים שיושפעו מנוכחות הצופים. יעל מציגה אובייקטים מהסדרה 'אי של טעות', פסלים פרדוקסליים שבוכים, מתרסקים ומוזיעים, המציעים מקום מטפורי שבו אפשר לא להיות צודקים. מגרלנה מציגה עבודות הבוחנות את הקשר בין תהליכי אמנות לתנועה ובין מסע פיזי למנטלי.

שלך.

"זה לא היה בתכנון כי לא ידעתי על כך, אבל אשתדל להגיע".

"זה לא השיר הכי אהוב עלי בעולם", מודה גוטפרנסקי, "יש בו משהו המנוני מדי. אבל אני משער שזה מה שתפס את מי שהאזין לו גם בפרספקטיבה היסטורית".

גוטפרנסקי, שנולד בטורון (העיר שבה נולד קופרניקוס), הוא אוצר ועורך ספרותי, והוא יום את רעיון הפרויקט שאליו הצטרף הצייר ואמן המיצב ראדק שלאגה, לאחר שפנו לקול קורא לתוכנית שהות אמן בהשתתפות אמ-נים פולנים בתמיכת המכון הפולני.

"כבר עשיתי תוכניות שהות אמן בעבר בברזיל ובארצות הברית כמו ראדק", מספר גוטפרנסקי, "ומצא חן בעיניי הרעיון לבוא לישראל".

שניכם לא יהודים.

"זה לא משנה ואפילו מחזק עוד יותר את הנקודה. אני חייב לציין שבפולין בגלל השם שלי והאף המעוקם שנשבר פעם באיזה משחק הוקי חשבו פעמים רבות שאני יהודי".

וזה הפריע לך?

"היו פעמים שנשלחו לעברי הערות על כך. עדיין יש אנטישמיות גלויה בפולין, לפעמים לא מודעת, אך לע-תים ישירה למדי, במיוחד בחוגים אול-טרה-יקתוליים ושמרנים, בעיקר בדור מבוגר. בעבר עבדתי עם כמה ממשררי הדור הישן ואנשי הספרות בפרויקט אחד, ופעמיים נתקלתי בהערות גסות על הצליל של שם המשפחה שלי ועל איך שאני נראה".

לפחות זה לא יקרה לך באן.

"אני משער שלא", הוא צוחק. "אני מאוד נהנה כאן בירושלים, דרך אגב. כולם אמרו שתל אביב תמשוך אותי יותר, אבל בינתיים אני כל כך נהנה כאן. קצת יקר כמובן למישהו שהגיע מפולין, אבל נסדר".

■ מיתוס מול המציאות

ירושלים של זהב' נגד 'הצי הצהוב', ראדק שלאגה וקזישטוף גוטפרנסקי.

אוצרת: מעיין שלף

03.04.2017 - 30.06.2017, סדנאות האמנים, ירושלים - רחוב האומן 26, א.ת. תלפיות

שעות פתיחה: יום ב' 10:00-16:00, יום ד' 10:00-16:00, יום ה' 12:00-20:00, יום ו' 10:00-14:00